

**KA SIGURNOM
I BEZBJEDNOM
OKRUŽENJU
ZA DJECU
U DJEČJEM DOMU
"MLADOST"**

Protecting children from violence and promoting social inclusion of children with disabilities in
Western Balkans and Turkey

Funded by
the European Union

**KA SIGURNOM
I BEZBJEDNOM
OKRUŽENJU
ZA DJECU
U DJEČJEM DOMU
"MLADOST"**

KA SIGURNOM I BEZBJEDNOM OKRUŽENJU ZA DJECU U DJEČJEM DOMU „MLADOST“

IZDAVAČ:

JUVENTAS

Ul. Omladinskih brigada br. 6

Podgorica, Crna Gora

e-mail: juvenas@t-com.me

ZA IZDAVAČA:

Ivana Vujović

AUTORKE:

Svetlana Sovilj (Ministarstvo rada i socijalnog staranja)

Marela Savić (JU Dječji dom „Mladost“)

Sandra Novaković (JU Dječji dom „Mladost“)

Marina Lekić (JU Dječji dom „Mladost“)

Mirjana Popović (Zavod za socijalnu i dječju zaštitu)

Vesna Minić (Centar za socijalni rad Bijelo Polje)

Marijana Tajić (Centar za socijalni rad Berane)

Katarina Bijelić (Centar za socijalni rad Podgorica)

Jasna Đuričić (Centar za socijalni rad Herceg Novi)

Itana Kovačević (NVO Juventas)

Marija Stajović (NVO Juventas)

Ivana Sekol, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja

Strossmayera, Osijek (Hrvatska)

LEKTURA:

Nemanja Živaljević

DIZAJN:

Božidarka Knežević

ŠTAMPA:

AP print

GODINA IZDAVANJA:

2017.

NAPOMENA:

Izrada dokumenta je podržana od strane Predstavništva UNICEF u Crnoj Gori, kroz projekat „Unapređenje zaštite djece u Dječjem domu „Mladost“ i djece korisnika odabranih NVO u Crnoj Gori“, koji predstavlja dio višegodišnje regionalne inicijative „Zaštita djece od nasilja i unapređenje socijalne inkluzije djece sa smetnjama u razvoju na Zapadnom Balkanu i u Turskoj – IPA 2015“, koja se sprovodi u partnerstvu između UNICEF-a, EU, European Disability Forum - EDF i sedam zemalja/teritorija u procesu pridruživanja EU. Sadržaj ovog dokumenta ne odražava nužno politiku i gledište UNICEF i EU, a odgovornost za sadržaj dokumenta snose autori/ke.

Umjesto predgovora

Koristimo priliku da se srdačno zahvalimo konsultantkinji Ivani Sekol na velikom doprinosu pri pisanju dokumenta „Ka sigurnom i bezbjednom okruženju za djecu u Dječjem domu „Mladost“, kao i spremnosti da podijeli sa radnom grupom svoja znanja i iskustva u radu sa djecom koja su pod starateljstvom države. Takođe se zahvaljujemo Dječjem domu „Mladost“ na uspješnoj saradnji, otvorenosti i svjesnosti o važnosti kreiranja ovakvog dokumenta, ali i velikoj tehničkoj podršci u realizaciji projektnih aktivnosti.

Duboku zahvalnost dugujemo radnoj grupi stručnjakinja: **Svetlani Sovilj** (Ministarstvo rada i socijalnog staranja); **Mareli Savić, Sandri Novaković i Marini Lekić** (JU Dječji dom „Mladost“), **Mirjani Popović** (JU Zavod za socijalnu i dječju zaštitu) i **Vesni Minić, Marijani Tajić, Jasni Đuričić i Katarini Bijelić** (centri za socijalni rad iz Bijelog Polja, Berana, Herceg Novog i Podgorice), koje su uz **Itanu Kovačević i Mariju Ružić Stajović** (NVO Juventas) zaslužne za sačinjavanje jednog ovakvog dokumenta i koje su izdvojile vrijeme i uložile trud i znanje za njegovo kreiranje.

Zahvalnost dugujemo i Idi Ferdinandi, koordinatorki u Programu dječje zaštite u Predstavništvu UNICEF u Crnoj Gori, na njenom doprinosu i potpori, kao i Tamari Milić, načelnici Direkcije za predškolsko vaspitanje i obrazovanje, inkluzivno obrazovanje i strateško programiranje i razvoj u Ministarstvu prosvjete i Dijani Popović Gavranović, predstavnici Stručne službe Vrhovnog državnog tužilaštva, na njihovim konstruktivnim sugestijama.

Tim NVO Juventas

Sadržaj:

Uvod.....	9
PRVI DIO - OSNOVA ZA IZRADU SMJERNICA ZA ZAŠTITU PRAVA I INTERESA DJECE KOJA ŽIVE U DOMU.....	13
1. MEĐUNARODNI I NACIONALNI PRAVNI OKVIR ZAŠTITE INTERESA I PRAVA DJECE KOJA ŽIVE U DOMU.....	15
2. POLAZNE OSNOVE ZAŠTITE PRAVA I INTERESA DJECE KOJA ŽIVE U DOMU.....	16
2.1. Posebna ranjivost djece koja žive u domu i specifičnost domskog okruženja.....	17
2.2. Izazovi sa kojima se susreću zaposleni u domu.....	18
3. SPECIFIČNE POSTAVKE ZAŠTITE PRAVA I INTERESA DJECE KOJA ŽIVE U DOMU – ZAŠTITA DJECE OD NASILJA.....	19
3.1. Nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje djece.....	19
3.2. Nasilje nad djecom na institucionalnom smještaju od strane odraslih i prevencija.....	23
3.3. Obim, priroda i faktori vršnjačkog nasilja u domu.....	24
3.4. Nivoi prevencije i zaštite od vršnjačkog nasilja u domu.....	27
DRUGI DIO - SMJERNICE I PROTOKOL ZA ZAŠTITU PRAVA I INTERESA DJECE U DOMU....	31
1. SVRHA I CILJEVI SMJERNICA I PROTOKOL ZAŠTITE PRAVA I INTERESA DJECE U DOMU.....	33
2. VRIJEDOSTI I PRINCIPI NA KOJIMA SU BAZIRANE SMJERNICE I PROTOKOL.....	34
3. SMJERNICE ZAŠTITE PRAVA I INTERESA DJECE KOJA ŽIVE U DOMU.....	34
3.1. Opšte smjernice.....	34
3.2. Specifične smjernice – prevencija nasilja.....	37

TREĆI DIO - PROTOKOL O POSTUPANJU U SLUČAJEVIMA NASILJA I/ILI SUMNJE NA NASILJE....	41
I PROCEDURA - ODGOVOR/INTERVENCIJA OSOBLJA NA REGISTROVANO VRŠNJAČKO NASILJE ILI SUMNJU NA VRŠNJAČKO NASILJE.....	44
II PROCEDURA - NA KOJI NAČIN DJECA MOGU PRIJAVITI NASILJE ILI SUMNJU NA NASILJE	46
III PROCEDURA - ODGOVOR/INTERVENCIJA U SLUČAJU SUMNJE NA NASILJE ILI ZLOUPOTREBE DJECE OD STRANE OSOBLJA	47
IV PROCEDURA - ODGOVOR/INTERVENCIJA U SLUČAJU SUMNJE NA NASILJE ILI ZLOUPOTREBE DJECE OD STRANE DRUGIH ODRASLIH LICA IZVAN INSTITUCIJE.....	48
Aneks 1 - PRIJAVA NASILJA ILI SUMNJE NA NASILJE NAD I MEĐU DJECOM ZA OSOBLJE DOMA.....	49
Aneks 2 - PRIJAVA NASILJA ILI SUMNJE NA NASILJE NAD I MEĐU DJECOM – ZA DJECU	50
Aneks 3 - FORMULARI PLANA ZA DALJE POSTUPANJE U OKVIRU USTANOVE SA DJECOM KOJA SU POČINITELJI VRŠNJAČKOG NASILJA I DJECOM KOJA SU ŽRTVE VRŠNJAČKOG NASILJA.....	51
LITERATURA	52

Uvod

Reforma sistema socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori zasnovana je na holističkom i sistematskom pristupu, na principu uvažavanja integriteta i dostojanstva korisnika i korisnica, njihovom aktivnom učestvovanju u kreiranju, izboru i korišćenju prava iz socijalne i dječje zaštite, u njihovom najboljem interesu. Važni principi reforme predstavljaju principe prevencije institucionalizacije i dostupnost usluga u najmanje restriktivnom okruženju. Posljednjih godina u Crnoj Gori intenzivirano je razvijanje i podrška uslugama usmjerenih ka ostvarenju ovog cilja, posebno kroz razvoj hraniteljstva i usluga podrške ranjivim porodicama u zajednici. Reforma tako predviđa i transformaciju rezidencijalnih ustanova sa ciljem razvoja usluga podrške u zajednici namijenjenih djeci i ranjivim porodicama. Smještanje u ustanovu stoga predstavlja krajnju mjeru, nakon što se iscrpe mogućnosti podrške porodici ili nalaženja druge porodice.¹ U posljednjih deset godina broj djece na smještaju u Domu "Mladost" se prepolovio, a djece uzrasta do tri godine trenutno nema na smještaju. Država obezbjeđuje djeci koja su još uvijek na smještaju u JU Dječjem domu „Mladost“ u Bijeloj² potpunu pravnu, socijalnu i zdravstvenu zaštitu i emotivnu sigurnost. Takođe, ovoj djeci država ima obavezu da omogući pristup obrazovnim, kulturnim, društvenim, sportskim i rekreativnim sadržajima, kao i kvalitetnu pripremu za osamostaljenje. Uzimajući u obzir navedeno, definisana je misija Doma koja je usmjerena ka posvećenju i kvalitetnoj brizi o svakom djetetu, obezbjeđivanju socijalne podrške, učenju životnih vještina, zadovoljenju svih razvojnih potreba djeteta, razvijanju i njegovanju sposobnosti i talenata, uz kontinuiranu pripremu za samostalan život (Đukanović, Sovilj, Savić, Ilić, 2015). S tim u vezi urađen je plan transformacije Doma i započeta je realizacija nekih od planiranih novih usluga Dječjeg doma "Mladost", a to su: dnevni centar za djecu sa smetnjama u razvoju i prelazna stambena zajednica.

Istraživanja širom svijeta pokazuju da je domsko okruženje vrlo specifičan socijalni sistem u kojem je, uprkos naporima osoblja, navedene obaveze teško u potpunosti ostvariti. U ustanovama je najčešće smješten veliki broj djece i mladih sa vrlo kompleksnim potrebama često povezanim s prethodnim traumatskim iskustvima, uz nedovoljan broj visokostručnog osoblja, "smjenski" rad, te ostalim deprivacijama i stigmom u vezi sa domskim okruženjem. U navedenim okolnostima ne samo da je adekvatan tretmanski rad s djecom i njihov nadzor otežan, nego je djeci teško razviti afektivnu vezanost za osoblje (Berns i Nelson, 2015; Browne, 2009; Sekol i Maurović, u pripremi). Zbog specifičnosti domskog okruženja i uz njega vezane nepovoljne razvojne ishode, većina zapadnih zemalja prošla je kroz proces deinstitutionalizacije, a u slučajevima gdje je ostala neka forma domskog smještaja, ona je organizovana kao smještaj porodičnog tipa u malim stambenim jedinicama integrisanim u lokalnu zajednicu (Sekol i Maurović, u pripremi; "Alternative Care Guidelines", 2010), kao što sada postoji i u Crnoj Gori i to u Bijelom Polju (mala grupna zajednica).

1 U skladu sa Zakonom od socijalnoj i dječjoj zaštiti, član 70, stav 4.

2 JU Dječji dom „Mladost“ u Bijeloj u daljem tekstu će biti naveden kao Dom.

Budući da je proces deinstitucionalizacije u Crnoj Gori u toku, važno je dodatno zaštititi prava i interese djece smještene u Domu. Težnja Doma je da kontinuiranim poboljšanjima uslova života i rada sa djecom koja tu borave stvara okruženje u kojem će njihov život biti što je moguće sličniji životu u porodici (Đukanović, Sovilj, Savić i Ilić, 2015). Kao podrška u sveobuhvatnoj zaštiti djece koja žive u Domu³ i unapređivanju uslova i rada sa ovom djecom, NVO Juventas je u saradnji sa Ministarstvom rada i socijalnog staranja, Dječjim domom „Mladost“, centrima za socijalni rad i uz podršku predstavništva UNICEF-a u Crnoj Gori formirao radnu grupu za izradu smjernica i procedura za zaštitu prava i interesa djece koja žive u Domu - „*Ka sigurnom i bezbjednom okruženju za djecu u Dječjem domu "Mladost"*“.

Ciljevi ovog dokumenta su:

- **Pružanje najbolje moguće zaštite prava i interesa djece koja žive u Domu;**
- **Obezbjeđivanje sigurnog i podsticajnog okruženja za svu djecu u Domu;**
- **Obezbjeđivanje razumijevanja specifičnih potreba zaštite djece, kao i vrijednosti koje su u temelju smjernica i protokola svih zaposlenih;**
- **Pružanje podrške zaposlenima u Domu kako bi djeci obezbijedili sigurno, podsticajno i bezbjedno okruženje;**
 - **Da posluži kao osnova za izradu dokumenta prilagođenog djeci.**

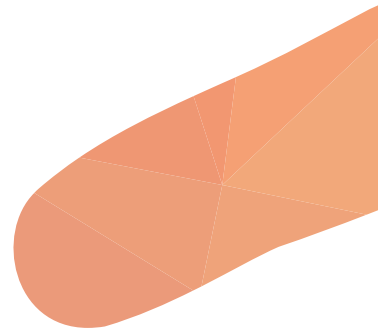
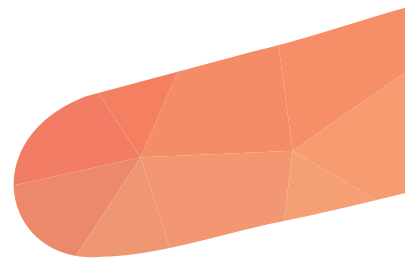
³ U ovom tekstu termini „djeca koja žive u domu“ odnose se uopšteno na djecu koja žive u institucionalnom smještaju, dok termin „djeca koja žive u Domu“ odnosi se na djecu bez roditeljskog staranja i djecu čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama (djecu bez odgovarajućeg roditeljskog staranja), a koja su smještena u Dječjem domu „Mladost“ u Bijeloj.

Cjelokupni dokument sadrži dva dijela. Prvi dio dokumenta predstavlja polaznu osnovu za izradu smjernica i protokola za zaštitu prava i interesa djece u Domu i uključuje tri poglavlja:

- 1) Međunarodna i nacionalna dokumenta koja predstavljaju pravnu osnovu zaštite prava i interesa djece u domu;
- 2) Opšte pretpostavke zaštite prava i interesa djece koja žive u domu;
- 3) Specifične pretpostavke zaštite prava i interesa djece koja žive u domu od vršnjačkog i nasilja od strane odraslih.

Drugi dio dokumenta prikazuje smjernice i protokol za zaštitu prava i interesa djece koja žive u Domu i uključuje četiri poglavlja:

- 1) Svrha i ciljevi smjernica i protokola;
- 2) Vrijednosti na kojima su bazirane smjernice i protokol;
- 3) Opšte i specifične smjernice za zaštitu prava i interesa djece koja žive u Domu;
- 4) Protokol o postupanju u slučajevima nasilja i/ili sumnje na nasilje, sa procedurama.

PRVI DIO

Osnova za izradu smjernica
za zaštitu prava i interesa
djece koja žive u domu

1. MEĐUNARODNI I NACIONALNI PRAVNI OKVIR ZAŠTITE INTERESA I PRAVA DJECE KOJA ŽIVE U DOMU

Dokument *“Ka sigurnom i bezbjednom okruženju za djecu u Dječjem domu “Mladost”* zasnovan je na međunarodnim i nacionalnim pravnim dokumentima koji se odnose na zaštitu prava i interesa djece. Dokumenti koje je nužno poznavati u kontekstu zaštite djece koja žive u Domu pobrojani su u tabeli br. 1. Osoblje koje nije upoznato sa detaljima ovih dokumenata potrebno je da se upozna sa njima prije čitanja smjernica i protokola.

Tabela br. 1: Međunarodna i nacionalna dokumenta

MEĐUNARODNA DOKUMENTA

UN Konvencija o pravima djeteta (1989)

Smjernice Ujedinjenih nacija za alternativno staranje o djeci (2010)

Primjeri dobre prakse:

Engleski nacionalni minimalni standardi za dječje domove (2010)

Irski minimalni standardi za dječje domove (2014)

NACIONALNA DOKUMENTA

Porodični zakon (“Sl. list RCG”, br. 1/2007 i “Sl. list CG”, br. 53/2016)

Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti („Sl. list CG“, br. 27/2013, 1/2015, 42/2015)

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici („Sl. list CG“ br. 46/2010)

Zakon o zaštiti od diskriminacije (“Sl. list CG” br. 01-407/19, 2010. godine)

Strategija za razvoj dječje i socijalne zaštite 2013-2017 (Ministarstvo rada i socijalnog staranja)

Strategija za zaštitu od nasilja u porodici 2016-2020 (Ministarstvo rada i socijalnog staranja)

Strategija za prevenciju i zaštitu djece od nasilja (2017-2021)

Pravilnik o bližim uslovima za pružanje i korišćenje usluga, normativima i minimalnim standardima usluga za smještaj djece i mladih u ustanovu i malu grupnu zajednicu (Sl.list CG br.43/14 i 21/16)

Protokol o postupanju, prevenciji i zaštiti u slučajevima porodičnog nasilja (2011)

Protokol o međusektorskoj saradnji u prevenciji napuštanja djece (2014).

2. POLAZNE OSNOVE ZAŠTITE PRAVA I INTERESA DJECE KOJA ŽIVE U DOMU

Jedno od fundamentalnih postavki UN Konvencije o pravima djeteta je pravo svakog djeteta na odrastanje u porodici. Stoga je obaveza države da prije svega pruži podršku primarnoj porodici djeteta kako do izdvajanja iz porodice ne bi došlo. Ukoliko, uprkos podršci porodici, nadležne institucije procijene da je odvajanje od nje u najboljem interesu djeteta, dužne su da djetetu obezbijede najbolju alternativnu zaštitu što sličniju porodičnom okruženju. Savremena načela staranja o djeci kao prvu alternativu primarnoj porodici nameću smještanje u hraniteljsku porodicu ili usvojenje. Tek kad su mogućnosti usvojenja ili hraniteljstva iscrpljene postoji osnova za smještaj djeteta u ustanovu (prepoznato Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti Crne Gore, član 70), koja u najvećoj mogućoj mjeri treba da oslikava porodično okruženje.

Međunarodna istraživanja pokazuju da je u cilju kvalitetne brige i zaštite djece koja žive u domu nužno obezbijediti:

- a) kontinuirano osnaživanje djece kroz unapređivanje i inoviranje prakse,
- b) ambijent za razvijanje povjerljivih odnosa sa osobljem doma i vršnjacima,
- c) uslove u kojima se stavovi djece mogu čuti i biti uvaženi, kako bi im se obezbjedilo pravo na zastupanje sopstvenih interesa,
- e) pružanje podrške mladima u procesu osamostaljivanja nakon izlaska iz doma,
- f) podizanje svijesti šire javnosti kako bi se smanjila stigma i diskriminacija ove djece i preduzele mjere koje će ovoj djeci obezbijediti jednake šanse u ostvarivanju sopstvenih potreba i potencijala (Hendry i Rahilly, 2014).

2.1. POSEBNA RANJIVOST DJECE KOJA ŽIVE U DOMU I SPECIFIČNOST DOMSKOG OKRUŽENJA

Svako dijete smješteno u ustanovu dolazi sa specifičnim ličnim iskustvima, koja najčešće karakterišu višestruki nepovoljni događaji. U literaturi su izdvojeni sljedeći: fizičko zlostavljanje, emocionalno zlostavljanje, zanemarivanje, seksualna zlostupotreba, roditelji sa iskustvom zavisnosti, odvajanje od roditelja (razvod, smrt, napuštanje), član/ovi porodice na izdržavanje kazne zatvora, član/ovi porodice sa problemima mentalnog zdravlja, iskustvo porodičnog nasilja ostalih članova porodice (Felitti, Anda, Nordenberg i saradnici, 1998). Navedeni višestruki nepovoljni životni događaji u djetinjstvu (odnosno negativna iskustva u djetinjstvu) često su povezani sa različitim emocionalnim problemima, kao i rizičnim ponašanjima u kasnijoj životnoj dobi, problemima mentalnog zdravlja, razvojem različitih organskih bolesti, uključujući kraći životni vijek (Felitti, 2004). U navedenim životnim okolnostima za djecu najčešće nisu postojale mogućnosti za razvoj sigurne privrženosti odraslim osobama u ranom djetinjstvu i njenih pozitivnih uticaja na dalji emocionalni razvoj, koji utiču na razvijanje kvalitetnih međuljudskih odnosa u budućnosti (Bowlby, 1988).

Navedeni rani nepovoljni životni događaji prije smještaja, na koje se nadovezuju trauma tokom i nakon izdvajanja djeteta iz porodice, kao i tokom i nakon smještanja u dom, zahtijevaju od svih koji se brinu o ovoj djeci posebno razumijevanje, a s tim u vezi i pružanje specifične zaštite i podrške (Minimum Standards for Children's Home, 2014). Uz razumijevanje specifičnih potreba sa kojima djeca dolaze u dom, osoblje doma, takođe, treba da uzme u obzir i činjenicu da i same karakteristike života u instituciji doprinose dodatnoj ranjivosti djece. Neke od karakteristika institucionalnog života su rigidna struktura svakodnevnog funkcionisanja, nedostatak privatnosti, život u vršnjačkom okruženju i česta promjena osoblja u odnosu na njihove radne obaveze (rad u smjenama). U takvom ambijentu, ne samo da je nedovoljno mogućnosti za razvoj sigurne privrženosti sa odraslom osobom, nego se uz život u domu često veže diskriminacija i stigmatizacija (Sekol i Maurović, u pripremi). Istraživanja pokazuju da život u vršnjačkom okruženju u kome su smještena ranjiva djeca, djecu lakše i češće čini žrtvama daljeg zlostavljanja u ustanovi i van nje (Hendry E, Rahilly T, 2014).

Predmet mnogih istraživanja bio je uticaj institucionalnog života na različite aspekte razvoja djece i mladih od fizičkog, kognitivnog, do emocionalnog i socijalnog, pri čemu se ne može zanemariti uticaj prethodnih životnih iskustava djeteta, pogotovo u ranom uzrastu. Postoje dokazi da djeca koja su iz domskog smještaja izmještena u hraniteljske porodice pokazuju veći nivo moždane aktivnosti nego djeca koja ostanu u domskom smještaju, posebno ako su u hraniteljstvo smještena prije druge godine života (Vanderwert i saradnici, 2016). Dodatno, neka istraživanja ukazuju na veći nivo socijalne anksioznosti kod djece koja žive u instituciji od djece koja žive u porodici, a koja je usko povezana sa emocionalnim problemima, kao što je anksioznost, depresivnost, hiperaktivnost i problemi u izgradnji odnosa sa vršnjacima (Sushma, Padmaja i Agarwal, 2016). Ostala istraživanja ukazuju na još neke uticaje života u institucionalnom okruženju i početne ranjivosti djece u odnosu na: fizički razvoj, slabije obrazovne rezultate, slabije snalaženje na tržištu rada, probleme mentalnog zdravlja

u odrasloj dobi, roditeljstvo u ranijim godinama, veću stopu smrtnosti i samoubistava, kao i veću vjerovatnoću uključivanja u nezakonite aktivnosti (Phyllis, 2012; Stein, 2012). Sa druge strane, istraživanja pokazuju da je ostvarivanje kvalitetnog i brižnog odnosa sa bar jednom odraslom osobom iz doma povezano s pozitivnijim ishodima za dijete u budućnosti (Berridge, Biehal i Henry, 2010; Kovačević i Vujović, 2015; Tweedly, 2010).

2.2. IZAZOVI SA KOJIMA SE SUSREĆU ZAPOSLENI U DOMU

U odnosu na navedene ranjivosti i specifične potrebe djece koja žive u domu i organizaciju domskog smještaja, zaposleni u ovim ustanovama svakodnevno se nose sa različitim izazovima (Securing Children's Rights, 2013). Ove smjernice i procedure bazirane su i na razumijevanju izazova sa kojima se u radu suočavaju zaposleni/e u institucijama, kao i mogućnosti da svoje kompetencije i znanja upotrijebe na najbolji mogući način. Neki od izazova su:

- ⦿ Nedovoljan broj zaposlenih pomažućih profesija;
- ⦿ Nedovoljan broj specijalizovanih stručnih radnika, sa znanjima i vještinama potrebnim za psiho-socijalni tretmanski rad sa djecom (rad sa djecom sa emocionalnim i problemima u ponašanju, rad s djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju...);
- ⦿ Nedostatak specijalizovanih tretmanskih usluga u zajednici;
- ⦿ Senzibiliteta, vremena i prostora za ostvarivanje bliskog i kvalitetnog odnosa sa djetetom, kao osnove za uspostavljanje sigurne emocionalne povezanosti sa osobljem;
- ⦿ Teškoće u organizaciji rada prilikom izlaska u susret individualnim potrebama svakog djeteta;
- ⦿ Sve veći administrativni zahtjevi;
- ⦿ Nedostatak kontinuirane podrške zaposlenima i supervizije, a usložnjavanje i proširivanje obaveza i odgovornosti, kao i visok stepen očekivanja od zaposlenih, što ih dovodi u rizik od razvijanja "sindroma sagorjevanja";
- ⦿ Nedovoljna saradnja i razumijevanje ostalih institucija i organizacija u odnosu na specifičnost i kompleksnost posla kojim se bave, kao i potreba djece sa kojima rade.

Navedeni izazovi sa kojima se osoblje Doma susreće u svojoj svakodnevnoj praksi uzeti su u obzir u kreiranju ovog dokumenta, jer je kvalitetnu brigu i zaštitu djece jedino moguće obezbijediti ukoliko osoblje ima adekvatne uslove za rad i pravovremenu podršku.

3. SPECIFIČNE POSTAVKE ZAŠTITE PRAVA I INTERESA DJECE KOJA ŽIVE U DOMU – ZAŠTITA DJECE OD NASILJA

Uz navedene opšte postavke zaštite djece koja žive u domu, a koje se odnose na njihovu posebnu ranjivost prije dolaska u ustanovu i specifičnost samog domskog okruženja, ona su iz svih do sada navedenih razloga, u odnosu na vršnjake, u većoj mjeri izložena vršnjačkom zlostavljanju i nasilju, kao i manipulacijama i nasilju od strane odraslih.

3.1. NASILJE, ZLOSTAVLJANJE I ZANEMARIVANJE DJECE

U ovom dijelu dokumenta predstavljene su osnove za razumijevanje i prepoznavanje različitih oblika nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, što predstavlja prvi korak u prevenciji i postupanju u slučajevima nasilja.

Definicija nasilja iz Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Crne Gore (član 2) uzeta je kao polazna osnova razumijevanja nasilja. **Po njoj se nasilje definiše kao činjenje ili nečinjenje onih koji se brinu o djeci, kao i postupci ostalih odraslih ili vršnjaka kojima se ugrožava fizički, psihički, polni ili ekonomski integritet, mentalno zdravlje i spokojstvo djeteta, bez obzira na mjesto gdje je učinjeno.**

Iako nasilje i zlostavljanje predstavljaju slične pojmove, u ovom kontekstu ćemo napraviti distinkciju u odnosu na ponavljanje i namjeru. Tako bi **zlostavljanje** predstavljalo ponavljanje ponašanja kojima se ugrožavaju fizički, psihički, polni ili ekonomski integritet i mentalno zdravlje djeteta. **Zanemarivanje** predstavlja neadekvatno zadovoljenje osnovnih životnih potreba djece, koje može nepovoljno uticati na fizičko i mentalno zdravlje djeteta.

Oblici nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, koje je potrebno osvijetliti i prepoznati, su: fizičko, psihičko (koje uključuje socijalno nasilje), seksualno i elektronsko nasilje (korišćenjem informacionih tehnologija).⁴ Još jedna podjela nasilje svrstava u direktno i indirektno. **Direktno** nasilje predstavlja nasilje u kojem je/su počinitelj/oci nasilja poznat/i žrtvi, dok je **indirektno nasilje** ono u kojem počinitelj/oci nasilja nije/nisu poznati žrtvi (Sekol i Maurović, u pripremi).

Fizičko nasilje i zlostavljanje predstavlja ponašanje koje za posljedicu ima fizičko povređivanje djeteta uz primjenu sile, nanošenje bola, povrevde, a uključuje i fizičko kažnjavanje.

Ponašanja koja ukazuju na **fizičko zanemarivanje** su: uskraćivanje hrane, obuće, odjeće, liječenja, uskraćivanje sna, neadekvatne prostorije za svakodnevni boravak – izloženost neadekvatnoj temperaturi, neprovjetrene prostorije, prenatrpanost.

⁴ Kao osnova za definisanje i prepoznavanje različitih oblika nasilja korišćena su dokumenta: "Reporting of Child Protection and Child Abuse: Handbook and Protocols for Manitoba Service Providers" (2013), "Pravilnik o potokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje" (Sl. glasnik RS, br. 30/2010), "Siguran dom - Strategija suzbijanja vršnjačkog nasilja u domskom okruženju: Priručnik za stručnjake" (u pripremi), "Podjela odgovornosti i postupanje u cilju prevencije i u slučajevima pojave nasilja: uputstvo školama" (Milić, Novović, Grdinić, Raščanin, 2015).

Psihičko (emocionalno i socijalno) nasilje i zlostavljanje predstavlja ponašanje koje ugrožava mentalno i emotivno zdravlje i dostojanstvo djeteta.

Ponašanja koja predstavljaju **psihičko (emocionalno) zanemarivanje** uključuju: ignorisanje emocionalnih potreba i interesa djeteta, zabranu komunikacije, kontakata, druženja, provođenja vremena sa drugom djecom, roditeljima ili osobom od povjerenja za dijete, odsustvo komunikacije sa djetetom od strane osoblja Doma i/ili vršnjaka, neadekvatnu pomoć pri učenju, uskraćivanje aktivnosti koje su značajne za dijete (sport, hobiji, kulturni interesi), uskraćivanje informacija, nereagovanje na nasilje kojem je dijete izloženo.

Ponašanja koja predstavljaju psihičko (emocionalno i socijalno) nasilje

Omalovažavanje, nazivanje pogrdnim imenima, vikanje, vrijeđanje, ruganje, psovanje, etiketiranje, pogrdno imitiranje, širenje laži ili lažnih glasina o djetetu, prijetnje, ucjenjivanje, ogovaranje, isključivanje iz grupe, zastrašivanje, nepravedno kažnjavanje, reketiranje – iznuđivanje novca i/ili stvari, prisiljavanje djeteta da laže za druge, prisiljavanje djeteta da radi tuđa zaduženja, prisiljavanje djeteta da se odriče svojih stvari ili privilegija za druge, uništavanje imovine i stvari djeteta (uključujući uništavanje i okupiranje djetetovog privatnog prostora), korišćenje vršnjačke hijerarhije i moći za održavanje reda u vaspitnoj grupi, zabrana pristupa ili izbacivanje iz djetetove sobe, korišćenje djece za rješavanje problema među vršnjacima, korišćenje djeteta za dobijanje informacija o drugom djetetu, korišćenje nekih saznanja o djetetu i/ili moći nad djetetom kako bi se dobila neka korist za sebe, korišćenje djece iz doma za neprikladan rad, dodjeljivanje manje naknade za rad (ukoliko je dijete radno angažovano), okrivljavanje djece za probleme/incidente za koje nisu odgovorni, zabrane, zatvaranje ili zaključavanje u sobu, nagovaranje na korišćenje psihoaktivnih supstanci, nagovaranje na uključivanje u destruktivne grupe i/ili aktivnosti, diskriminacija po osnovu njihovog života u domu.

Seksualno nasilje i zlostavljanje je ponašanje kojim se dijete izlaže seksualnim sadržajima i seksualno uznemirava, navodi ili primorava na seksualne aktivnosti.

Ponašanja koja predstavljaju seksualno nasilje

Neprimjereno dodirivanje djeteta, skidanje pred djetetom, primoravanje djeteta da se skine, neprimjereno dodirivanje pred djetetom, primoravanje djeteta na neprimjereno dodirivanje druge osobe, izlaganje djeteta pornografskom materijalu, korišćenje djeteta za pornografiju, zavođenje od strane odraslih, prinuda na seksualni odnos, korišćenje djeteta za prostituciju.

Nasilje na internetu i zlostavljanje (sajber/cyber nasilje) predstavlja ponašanja koja su korišćenjem informacionih tehnologija usmjerena na povređivanje djeteta i ugrožavanje njegovog dostojanstva.

Ponašanja koja predstavljaju nasilje na internetu

Oglašavanje, pisanje u ime djeteta i/ili o djetetu bez njegovog saznanja na društvenim mrežama (lažno predstavljanje), slanje slikovnog materijala, video zapisa, slanje prijetećih ili diskriminujućih poruka, upad u profil (Fejsbuk, Tviter, Instagram /Facebook, Tweeter, Instagram/) druge osobe i razmjena informacija, snimanje kamerom bez volje djeteta i distribuiranje materijala, dopisivanje sa djetetom od strane odraslog koji se lažno predstavlja, uznemiravajući telefonski pozivi, poruke.

Navedenim ponašanjima koja su usmjerena na ugrožavanje fizičkog i psihičkog integriteta djeteta i njegovog dostojanstva, djeca koja žive u domu mogu biti izložena u okviru različitih odnosa. Tako djeca mogu biti izložena **nasilju u relaciji odrasli-dijete**, i to:

- osoblje doma-dijete,
- roditelj-dijete,
- staratelj-dijete,
- nastavnik/školsko osoblje-dijete,
- medicinsko osoblje-dijete,
- odrasla osoba izvan doma-dijete...

Takođe, nasilje i zlostavljanje dešavaju se i na nivou **vršnjačke grupe (vršnjačko nasilje)**, gdje dijete može da bude počinitelj, žrtva, svjedok nasilja, a često i počinitelj i žrtva istovremeno, u zavisnosti od situacije i konteksta. Vršnjačko nasilje se može dešavati između djece u domu, ali dijete može biti uključeno u vršnjačko nasilje izvan doma, bilo kao počinitelj, žrtva ili svjedok. Rasprostranjenost i specifičnost vršnjačkog nasilja u domskom okruženju značajni su problemi i izazovi koji zahtijevaju posebnu pažnju u stvaranju sigurnog okruženja za život djece koja žive u domu (Sekol i Maurović, u pripremi; Milenković, 2016).

3.2. NASILJE NAD DJECOM NA INSTITUCIONALNOM SMJEŠTAJU OD STRANE ODRASLIH I PREVENCIJA

S obzirom na ranije opisanu posebnu ranjivost djece na rezidencijalnom smještaju i specifičnosti života u domu, djeci je u ustanovi potrebna kontinuirana podrška i razumijevanje osoblja. Osoblje treba djeci da pruži toplinu i podršku koja će im omogućiti adekvatan emocionalni razvoj, razvoj empatije i odgovornosti. Međutim, kako je ranije navedeno, ponašanje djece na rezidencijalnom smještaju je zbog brojnih nepovoljnih događaja tokom njihovog ranijeg života, često vrlo izazovno. Osoblje koje nema adekvatno znanje i vještine za postupanje s emocionalnim problemima djece i problemima u ponašanju, često reaguje reaktivno, neplanirano i "intuitivno" (Davison, 2010), što samo po sebi može predstavljati nasilje. U slučajevima neprimjerenog reagovanja osoblja, djeca koja žive u domu najčešće nemaju kome da se dodatno obrate za pomoć, što ih čini posebno prijemčivim za moguće različite oblike manipulacije i zloupotrebe moći od strane osoblja, ali i nemogućnosti i nepovjerenja u obećanje ili prijavljivanje drugim osobama van doma.

Rezultati međunarodnih istraživanja ukazuju na neke oblike nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja djece od strane osoblja u domu, koji zbog superiornog položaja osoblja u odnosu na djecu lako mogu ostati "skriveni". To su: prekoračenje nužne sile potrebne za umirivanje djece u autodestruktivnim situacijama ili situacijama u kojima dijete ugrožava sigurnost druge djece i/ili osoblja (Davidson, 2010; Biehal i saradnici, 2014); ignorisanje potreba djeteta ili problema među djecom (Clough, Bullock i Ward, 2006; Sekol, 2013); premještaj djeteta u drugi dom zbog njegovih/njenih emocionalnih

problema i/ili problema u ponašanju (Clough, Bullock i Ward, 2006; Behail i saradnici, 2014); nedosljednost u postupanju s djecom (Biehal i saradnici, 2014; Milanović i saradnici, 2016); neprimjereni vaspitni stilovi vaspitača - npr. "podilaženje" djeci kako bi se udovoljilo njihovim željama, iako su za njih štetne, ali vaspitaču olakšavaju smjenu (Behail i saradnici, 2014); korišćenje vršnjačke hijerarhije i moći među korisnicima za rješavanje problema (Barter, 2003; Sekol, 2013), podmićivanje korisnika za dobijanje informacija o drugim korisnicima ili umirivanje drugih korisnika (Sekol, 2013).

Iz navedenih istraživanja proistekle su i neke preporuke za prevenciju ovih vidova nasilja, a koje su usmjerene na podršku osoblju kako bi na što kvalitetniji način pružalo najbolju moguću brigu za dijete i sa djecom izgrađivali topao odnos od povjerenja. **Preporuke su sljedeće:**

- uspostavljanje pozitivne kulture ustanove;
- doslijedno upravljanje ustanovom bazirano na nenasilnoj filozofiji i međusobnom poštovanju i uvažavanju;
- upošljavanje isključivo stručnog osoblja pomagačkih profesija za direktan tretmanski rad s djecom (uključujući posao vaspitača),
- redovno okupljanje osoblja i vaspitača da razgovaraju o svojoj svakodnevnoj praksi, izazovima sa kojima se suočavaju, kontinuirana obuka osoblja za razumijevanje određenih reakcija i ponašanja djeteta,
- razvoj vještina upotrebe neprovokativnih umirujućih strategija,
- tehnika upravljanja bijesom i kontrole emocija osoblja kroz treninge pozitivnog upravljanja stresom,
- profesionalne podrške i supervizije

(Berridge i Brodie, 1998; Sinclair i Gibbs, 1998; Wade i saradnici, 1998; Davidson, 2010; Biehal i saradnici, 2014).

Kako bi djeca koja žive u domu odrastala u sigurnom i podsticajnom okruženju, navedene preporuke nužno je svakodnevno sprovoditi, te kontinuirano evaluirati i unapređivati kvalitet rada osoblja kroz podršku i obuku.

3.3. OBIM, PRIRODA I FAKTORI VRŠNJAČKOG NASILJA U DOMU

Olweus-ova istraživanja rađena 70-ih godina prošlog vijeka na populaciji školske djece, dovela su do boljeg razumijevanja fenomena vršnjačkog nasilja, njegove učestalosti u školskom okruženju, pojavnih oblika, kao i uticaja na razvoj i dobrobit djece. Prema Olweusu (1978) vršnjačko nasilje predstavlja fizičke, verbalne ili indirektno negativne postupke jedne osobe ili grupe osoba prema drugoj, koji traju i ponavljaju se u kraćem vremenskom periodu, uključuju disbalans moći (fizičke ili psihološke) između žrtve i počinioca i sadrži namjeru da se drugoj osobi nanese strah, neprijatnost, šteta ili bol. Ministarstvo prosvjete Crne Gore je 2005. godine, u saradnji sa UNICEF-om počelo sa realizacijom programa „Škole bez nasilja – sigurno školsko okruženje“ (po uzoru na međunarodne programe i programe koji su se realizovali u regionu). Ovaj program se sukcesivno širio po školama Crne Gore. Prvi korak programa bilo je istraživanje o vršnjačkom nasilju među svim akterima

uključenim u vaspitno-obrazovni proces. Istraživanje rađeno na uzorku od 6300 djece iz osam osnovnih škola, uzrasta od drugog do osmog razreda, pokazalo je da je 52% djece imalo iskustva vršnjačkog nasilja u poslednjih nekoliko mjeseci. Djeca su navela da su najčešće bila žrtve sljedećih oblika nasilja: verbalnog, socijalne izolacije, zatim materijalnog, pa fizičkog nasilja. Djeca su najčešće trpjela nasilje od svojih vršnjaka iz neposrednog okruženja (odjeljenja), zatim starijih učenika/ca, pa učenika/ca istog uzrasta, ali iz drugih odjeljenja (Krkeljić, 2013). Iako u Crnoj Gori nisu rađena dodatna sistematska istraživanja koja se bave ovim fenomenom, poslednjih godina primjetan je porast u prepoznavanju i javnom adresiranju problema vršnjačkog nasilja među djecom u školama.

Proučavanje fenomena vršnjačkog nasilja i njegove rasprostranjenosti u okviru školskog okruženja, poslednjih godina je podstakao određeni broj profesionalaca u inostranstvu na proučavanje rasprostranjenosti, prirode i uzroka vršnjačkog nasilja među djecom i mladima koji se nalaze na institucionalnom smještaju (domovi za djecu bez roditeljskog staranja, vaspitne ustanove za djecu sa problemima u ponašanju i/ili koja su u sukobu sa zakonom, zatvori). Ta istraživanja (Barter, Renold, Berridge i Cawson, 2004; Sekol, 2013; Sekol i Farrington, 2009, 2010, 2013, 2016a, 2016b, 2016c) ukazala su na neke specifičnosti vršnjačkog nasilja u institucijama u odnosu na školsko okruženje. **Podaci ukazuju da specifičnost života u instituciji (život u vršnjačkoj grupi i karakteristični uslovi), daju drugačiju sliku i razumijevanje vršnjačkog nasilja među djecom na institucionalnom smještaju u odnosu na karakteristike vršnjačkog nasilja, uopšte.**

Jedna od definicija vršnjačkog nasilja na institucionalnom smještaju (koja je prilagođena na osnovu istraživanja ove pojave u zatvorima) glasi

Korisnik/ca je žrtva vršnjačkog nasilja ukoliko je izložen/a direktnoj ili indirektnoj (psihološkoj) agresiji dva do tri puta mjesečno ili češće, od strane jednog korisnika/ce ili grupe korisnika/ca. Korisnik/ca je, takođe, žrtva vršnjačkog nasilja ukoliko vjeruje da je izložen/a direktnoj ili indirektnoj agresiji od strane drugog korisnika/ce, čak i kad stvarna namjera zlostavljača nije bila žrtvi nanijeti strah, neugodnost, štetu ili bol. Takođe, korisnik/ca je žrtva vršnjačkog nasilja čak i ako u njenom odnosu sa zlostavljačem nesrazmjer moći nije jasno vidljiv. U određenim slučajevima, pogotovo zbog relativne zatvorenosti domskog okruženja, strah od buduće viktimizacije može predstavljati vršnjačko nasilje, čak i kad se zlostavljanje ne događa dva do tri puta mjesečno ili češće.

(Ireland, 2002: 26; prema Sekol i Maurović, u pripremi).

Tokom 2008. i 2012. godine u Hrvatskoj su rađena istraživanja o vršnjačkom nasilju u dječjim i vaspitnim domovima sa sljedećim ciljevima: utvrđivanje obima i prirode vršnjačkog nasilja (Sekol i Farrington, 2009); utvrđivanje načina na koji lične karakteristike (crte ličnosti, empatija, nivo samopouzdanja) korisnika/ca doprinose ponašanju zlostavljača (Sekol i Farrington, 2016a) i žrtava (Sekol i Farrington, 2016b); utvrđivanje faktora fizičkog i socijalnog domskog okruženja koji doprinose vršnjačkom nasilju (Sekol, 2016c); utvrđivanja u kojoj mjeri „domska subkultura“ doprinosi ovom fenomenu (Sekol, 2013).

U istraživanju realizovanom 2008. godine učestvovalo je 601 korisnik/ca uzrasta od 11 do 21 godine. Dobijeni podaci pokazali su da je **70% mladih bilo uključeno u vršnjačko nasilje, bilo kao žrtva, bilo kao počinitelj nasilja**. Pri tome, nije bilo značajnih razlika između dječjih i vaspitnih domova. U dječjim domovima **66,8% je izjavilo da je zlostavljalo druge/bilo počinitelj nasilja, a 45,9% izjavilo je da bilo žrtva**. Uz to, pokazano je da je gotovo **60% svih žrtava bilo i počinitelj nasilja nad drugima, dok je 75,1% onih koji su vršili nasilje jednom bilo i žrtva**. Ovi podaci navode na zaključak da većina **ispitanika pripada tzv. grupi zlostavljač-žrtva** (Sekol i Farrington, 2009). Potrebno je pomenuti razliku u odnosu na vršnjačko nasilje u školskom okruženju gdje se grupa djece koja mogu biti okarakterisana kao zlostavljač-žrtva kvalitativno razlikuju od onih koji su samo zlostavljači ili žrtve, dok na uzorku djece na institucionalnom smještaju ova grupa ne predstavlja kvalitativno drugačiju grupu. S tim u vezi moguće je zaključiti da je takva njihova pozicija situacionog karaktera (Sekol i Farrington, 2010). Takođe, značajno je pomenuti da se **polne razlike nisu pokazale kao statistički značajne**, tako da su među onima koji vrše nasilje i žrtvama nasilja u podjednako mjeri zastupljeni i muški i ženski korisnici/e.

Od direktnih oblika nasilja najviše je zastupljeno verbalno nasilje i prisiljavanje na različite aktivnosti, nakon čega slijedi fizička agresija/nasilje. Kada je pitanju izloženost indirektnom obliku nasilja pokazano je da su najzastupljeniji ogovaranje i širenje neistinitih glasina o žrtvi, okretanje drugih korisnika protiv žrtve i socijalno isključivanje (Sekol i Farrington, 2009).

Istim istraživanjem iz 2008. godine identifikovane su i karakteristike zlostavljača i žrtava, kao i njihovi stavovi o vršnjačkom nasilju u domu. Utvrđeno je da su **zlostavljači neprijatni u socijalnom kontaktu, neodgovorni, neurotični, da imaju podržavajući stav prema vršnjačkom nasilju, da su skloni vršnjačkom nasilju u školi i da imaju nizak nivo afektivne empatije** (Sekol i Farrington, 2016a). Pronađene **karakteristike žrtava su nisko samopoštovanje, neurotičnost, pozitivan stav prema vršnjačkom nasilju, niska uzrasna dob, viktimizacija tokom prethodnog smještaja i viktimizacija u školi kod dječaka** (Sekol i Farrington, 2016b). Ovi podaci ukazuju da je potrebno da **programi prevencije, usmjereni na promjenu ponašanja, budu ciljano realizovani za rad sa djecom koja vrše nasilje (kontola bijesa, razvoj empatije...), kao i za rad sa djecom koja trpe nasilje (razvoj samopoštovanja, asertivnosti...)** (Sekol i Farrington, 2016a, 2016b). U vezi sa stavovima korisnika, oni su imali negativne i pesimističke stavove kada je u pitanju zaštita od vršnjačkog zlostavljanja, pa je većina korisnika izjavila da vršnjačko nasilje ne bi prijavila osoblju doma (Sekol i Farrington, 2009).

U kvalitativnom dijelu istraživanja iz 2008. na manjem subuzorku djece, Sekol (2013) je ispitala vezu između života u vršnjačkoj grupi u domu i vršnjačkog nasilja, te utvrdila da postoje četiri međusobno povezane teme koje doprinose pojavi i održavanju nasilja među djecom u hrvatskim domovima: **1) domska subkultura; 2) ranjivost na početku smještaja; 3) deprivacije i frustracije; d) loš odnos sa osobljem.** Domska subkultura ima određene vrijednosti koje su bazirane na međusobnoj povezanosti, važnosti prijateljstva i vršnjačke podrške, kao i vrednovanje materijalnih stvari. Ukoliko se prekrše neke od propisanih vrijednosti, po mišljenju korisnika, u tim situacijama normalizuje se nasilje. U Crnoj Gori nisu rađena istraživanja koja su se specifično bavila nasiljem nad djecom u domovima. Međutim, evaluacija „Reforme sistema dječje zaštite IPA 2010“ iz 2014. godine i istraživanje „Analiza reforme sistema dječje i socijalne zaštite u Crnoj Gori iz perspektive korisnika (2010-2015)“ (Milanović i saradnici, 2016) ukazali su na postojanje i normalizaciju vršnjačkog nasilja u Domu. S tim u vezi prepoznata je važnost rješavanja ovog problema koje je uvršteno kao jedna od aktivnosti regionalne inicijative „Zaštita djece od nasilja i unapređenje socijalne inkluzije djece sa smetnjama u razvoju na Zapadnom Balkanu i u Turskoj“.

Nasilje je često dodatno uslovljeno stigmatizacijom djece u domu, fluktuacijom djece u domovima što vodi do stalnog “prestrukturiranja” pozicija i moći unutar vaspitnih grupa i lošeg odnosa s osobljem u kojem osoblje ponekad i podržava i dodatno normalizuje nasilje među djecom. Konačno, istraživanje sprovedeno 2012. godine na uzorku od 272 korisnika dječjih i vaspitnih domova u Hrvatskoj starosti od 11-21 godine života pokazalo je da su i žrtve i zlostavljači ukazali na nizak nivo percepirane vršnjačke podrške, što ukazuje na potrebu organizovanja i realizacije programa za razvijanje grupne kohezivnosti, zajedništva i jačanja vršnjačkog nivoa podrške (Sekol, 2016c).

3.4. NIVOI PREVENCIJE I ZAŠTITE OD VRŠNJAČKOG NASILJA U DOMU

Međunarodnim istraživanjima o vršnjačkom nasilju u domskom smještaju dobijeni su podaci koji ukazuju da je ono određeno odnosom između različitih faktora: ličnih karakteristika pojedinih korisnika, vršnjačkom grupom i njenom ‘domskom’ subkulturom, kao i jedinstvenim karakteristikama relativno zatvorene fizičke i socijalne okoline (Sekol, 2012). S obzirom na složenost i međusobnu isprepletenost faktora koji pridonose vršnjačkom nasilju u rezidencijalnom smještaju, zaštita djece u domu mora biti zastupljena na više nivoa, te holistički i simultano ciljati institucionalni, vršnjački (grupni) i individualni nivo. Takva strategija obezbijedila bi tzv. pristup „cijele ustanove“ (eng. “a whole institution approach”) koji prevenciji nasilja uopšte, a posebno vršnjačkom nasilju, pristupa holistički. Takođe, potrebno je obratiti pažnju na specifične situacije koje mogu da budu rizične, a važno je da budu prepoznate kako bi se uključio pojačan nadzor i spriječila prilika da dođe do vršnjačkog nasilja – tzv. situacioni nivo. Sveobuhvatna strategija suzbijanja vršnjačkog nasilja u domu, kao i ostalih oblika nasilja, obuhvata (Sekol i Maurović, u pripremi):

Nivo institucije

Istraživanja domskog smještaja navode da ukoliko se dom rukovodi nenasilnom filozofijom upravljanja, ona se prenosi i na rad zaposlenih i na odnose sa djecom. U ovakvom okruženju svi zaposleni znaju svoju ulogu i imaju jasne ciljeve u svom radu, a rukovodstvo, sem što vodi računa o dobrobiti djece, vodi računa o dobrobiti i napredovanju svakog zaposlenog. Ovakva organizacija rada smanjuje mogućnost osipanja kadra i povećava zadovoljstvo poslom. Kada su, uz navedeno, fizički uslovi za boravak djece adekvatni, a homogenost porodičnih grupa obezbijeđena, onda takvo okruženje predstavlja dobru osnovu za razvoj povjerenja i kvalitetnog odnosa korisnika sa osobljem, a samim tim i obezbjeđuje mogućnost povjerenja za prijavljivanje nasilja. Kako bi se na adekvatan način djeca zaštitila od nasilja, potrebno je i da svi zaposleni budu senzibilisani za prepoznavanje nasilja i da nisu tolerantni na taj problem. Takođe, kako bi se obezbjedila potpuna zaštita i sigurnost djece, potrebno je da bude uspostavljena kvalitetna saradnja sa institucijama sistema i organizacijama civilnog društva.

Vršnjački nivo

Paralelno sa edukacijom osoblja, djeca koja žive u domu, takođe, treba da budu edukovana o prepoznavanju svih oblika nasilja, uključujući i vršnjačko. Važan segment rada na vršnjačkom nivou je razvijanje prosocijalne klime i grupne kohezije. Ona se može unaprijediti razvojem grupnih pravila, redovnih sastanaka na nivou porodične grupe, osmišljavanjem zajedničkih aktivnosti porodične grupe (zajedničko kuvanje, sportske aktivnosti, igranje društvenih igara...). Ovim aktivnostima utiče se na kvalitetnije povezivanje grupe i na smanjivanje dosade koja, takođe, može doprinijeti vršnjačkom nasilju.

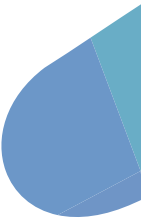
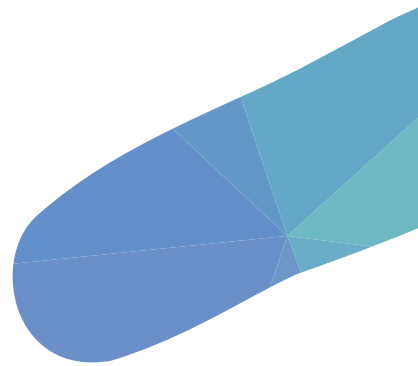
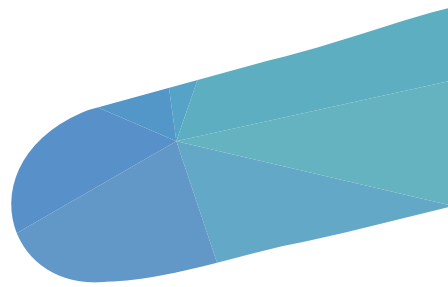
Individualni nivo

Na individualnom nivou važno je svakodnevno razgovarati sa djecom kako bi se sa njima ostvario bliski i povjerljivi odnos. Takođe, djecu koja čine nasilje treba uključiti u programe koji se tiču promjene pozitivnih stavova prema vršnjačkom nasilju, kao i razvijanja tolerancije, kontrole bijesa i unapređenja empatije. Djecu koja su žrtve, takođe, treba uključiti u programe osnaživanja mijenjanja stavova o vršnjačkom nasilju, asertivne komunikacije i razvoja samopouzdanja i samopoštovanja.

Situacioni nivo – situaciona prevencija

U ustanovama često postoje mjesta, kao i periodi tokom dana u kojima je izloženost djece nasilju veća. Važno je utvrditi kada i gdje se dešava to nasilje i pojačanim nadzorom pokriti kritična mjesta i periode dana.

DRUGI DIO

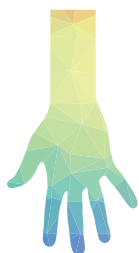
Smjernice i protokol za
zaštitu prava i interesa
djece u Domu

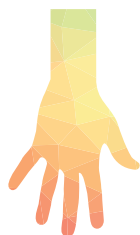
Ovaj dio dokumenta uključuje smjernice za zaštitu prava i interesa djece u Domu i protokol sa procedurama o postupanju u slučaju nasilja ili sumnje na nasilje nad djetetom.⁵ Smjernice i procedure u skladu su sa misijom Dječjeg doma „Mladost“ koja je usmjerena ka „posvećenoj i kvalitetnoj brizi o svakom djetetu, obezbjeđivanju socijalne podrške, učenju brojnih vještina, zadovoljenja potreba, razvijanju i njegovanju sposobnosti i talenata i pripremi za samostalan život“ (Đukanović, Sovilj, Savić i Ilić, 2015). Zaštita djece od nasilja ne uključuje samo i isključivo adekvatno reagovanje u situacijama kada se nasilje desi, već i kontinuiran rad na unapređenju i kreiranju svakodnevnog ambijenta za djecu u kome se ona osjećaju sigurno, uvaženo i prijatno. U takvom okruženju djeca imaju mogućnost za ostvarivanje kvalitetnih i podržavajućih odnosa sa osobljem i vršnjacima.

1. SVRHA I CILJEVI SMJERNICA I PROTOKOL ZAŠTITE PRAVA I INTERESA DJECE U DOMU

Ciljevi smjernica i protokola za zaštitu prava i interesa, kao i obezbjeđivanje sigurnog, bezbjednog, podsticajnog ambijenta za djecu i mlade u Domu su:

Pružanje najbolje moguće zaštite prava i interesa djece bez roditeljskog staranja koja su u Domu;

Obezbjeđivanje sigurnog i podsticajnog okruženja za svu djecu u Domu;

Pružanje podrške osoblju Doma u obezbjeđivanju sigurnog, podsticajnog i bezbjednog okruženja djeci.

⁵ Osnovu za kreiranje smjernica i protokola predstavljali su sljedeći dokumenti: "Siguran dom - Strategija suzbijanja vršnjačkog nasilja u domskom okruženju: Priručnik za stručnjake" (u pripremi); Engleski nacionalni minimalni standardi za dječje domove (2010); Irski minimalni standardi za dječje domove (2014) "Podjela odgovornosti i postupanje u cilju prevencije i u slučajevima pojave nasilja: uputstvo školama" (Milić, Novović, Grdinić, Raščanin, 2015), "Pravilnik o potokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje" (Sl. glasnik RS, br. 30/2010).

2. VRIJEDOSTI I PRINCIPI NA KOJIMA SU BAZIRANE SMJERNICE I PROTOKOL

Smjernice i protokol bazirani su na poštovanju sljedećih vrijednosti i principa:

- Poštovanje i zaštita dječjih i ljudskih prava,
- Poštovanje najboljeg interesa djeteta,
- Poštovanje i zaštita dostojanstva i integriteta svakog djeteta i njihovog života,
- Poštovanje prava djece na aktivno uključivanje i informisanje o donesenim odlukama koje se tiču njih i njihovog života,
- Poštovanje principa nenasilja i tolerancije,
- Poštovanje principa nediskriminacije,
- Poštovanje različitosti uz uvažavanje porijekla i identiteta svakog djeteta,
- Podrška u ostvarivanju kvalitetnog i ispunjavajućeg života u budućnosti,
- Poštovanje djetetove privatnosti i povjerljivosti.

3. SMJERNICE ZAŠTITE PRAVA I INTERESA DJECE KOJA ŽIVE U DOMU

3.1. OPŠTE SMJERNICE

Opšte smjernice odnose se na sveobuhvatnu dobrobit i sigurnost djece. One se odnose na obezbjeđivanje najboljeg mogućeg, održavajućeg okruženja za odrastanje djece, u kojem se razvijaju odnosi međusobnog povjerenja i poštovanja. U takvom okruženju izlazi se u susret dječjim razvojnim potrebama, a njihove želje i osjećanja su saslušana i uzeta u obzir prilikom donošenja odluka koje se njih tiču i objasni im se zašto je neka odluka donešena. Razvijaju se znanja i vještine djece značajne za ostvarivanje kvalitetnog života u budućnosti, a poseban akcenat stavlja se na razvoj samopouzdanja i samopoštovanja, kao i podsticanje rezilijentnosti.

opšte smjernice:

- Osoblje je upoznato sa međunarodnim i nacionalnim pravnim dokumentima koji se odnose na zaštitu prava i interesa djece, nabrojanim u prvom dijelu ovog dokumenta, posebno s Konvencijom o pravima djeteta i nacionalnim dokumentima.
- Osoblje je upoznato sa svojim ulogama, obavezama, odgovornostima, vizijom, misijom i ciljevima ustanove. Komunikacija među zaposlenima u Domu se odvija sa uvažavanjem i poštovanjem na svim nivoima.
- Osoblje je upoznato sa ovim dokumentom i u obavezi je da poštuje smjernice i protokol.
- Osoblje je obavezno da poštuje prava, stavove i osjećanja djece.
- Osoblje je obavezno da ne diskriminiše djecu po bilo kom osnovu i osoblje prepoznaje specifične potrebe djece iz manjinskih etničkih grupa i djece sa smetnjama u razvoju i barijere sa kojima mogu da se susretnu, posebno vezano za komunikaciju.
- Osoblje uzima u obzir dječja mišljenja i stavove o pitanjima koja se njih tiču, a kada njihovo mišljenje nije uvaženo, objasni im se zašto to nije urađeno;
- Osoblje pruža podršku djeci u očuvanju njihovog identiteta, razvoju samopoštovanja i samopouzdanja.
- Osoblje promovira među svom djecom principe i vrijednosti jednakosti i nediskriminacije, bez obzira na pol, uzrast, etničku pripadnost, smetnju ili teškoću u razvoju i druge lične karakteristike.
- Stručno osoblje koristi psihosocijalne, pedagoške metode i pristupe koji ohrabruju djetetovo razumijevanje prošlih i sadašnjih životnih događaja, osjećanja i sjećanja.
- Vaspitači su integralni dio vaspitne grupe i učestvuju u svim grupnim aktivnostima. Sve interakcije između vaspitača i djece bazirane su na toplini i razumijevanju djeteta, uspostavljanju granica prihvatljivog ponašanja i kontinuiranom unapređenju odnosa.
- Osoblje djeci osigurava iskustvo 'domaće' (kućne) atmosfere.

- Osoblje kontinuirano radi na razvijanju životnih i socijalnih vještina djece i preuzimanju odgovornosti u skladu s uzrastom djeteta (kuvanje, spremanje, upravljanje budžetom, briga o vlastitoj garderobi, komunikacione vještine...).
- Osoblje kontinuirano podstiče razvijanje talenata i interesovanja djece.
- Osoblje u saradnji sa djecom radi na tome da prostori u kojima djeca borave budu u najvećoj mogućoj mjeri u skladu sa njihovim potrebama i interesovanjima.
- Osoblje poštuje pravo djece na privatnost, pri čemu se lične stvari i imovina djece štite, posebno one koje imaju emotivnu vrijednost za dijete.
- Osoblje poštuje pravo djeteta na povjerljivost. Ukoliko se radi o situaciji nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja, osoblje je dužno da prekrši princip povjerljivosti, situaciju prijavi Timu za zaštitu djece i o tome obavijesti dijete.⁶
- Osoblje, u saradnji sa organom starateljstva, pruža podršku u ostvarivanju redovnih kontakata djece s njihovim biološkim ili srodničkim porodicima, pri čemu se vodi računa o najboljem interesu djeteta.
- Osoblje, a posebno vaspitači, podstiču i pružaju podršku djeci da se što više uključe u aktivnosti lokalne zajednice.
- Osoblje, a posebno vaspitači, pružaju podršku djeci u procesu učenja i formalnog i neformalnog obrazovanja.
- Osoblje preduzima sve mjere da djeca ne napuštaju ustanovu bez dozvole, a ukoliko napuste Dom bez dozvole, da se što brže i bezbolnije lociraju i vrate. Posljedice nepoštovanja pravila u vezi sa napuštanjem Doma bez dozvole ne smiju biti bazirane na kažnjavanju djeteta.
- Osoblje kontinuirano radi na podizanju svijesti ostalih profesionalaca i opšte javnosti o pravima djece na rezidencijalnom smještaju i time utiču na smanjenje predrasuda koje vode stigmati i diskriminaciji ove djece.

⁶ Tim za zaštitu prava djece je detaljno objašnjen na str. 42.

3.2. SPECIFIČNE SMJERNICE – PREVENCIJA NASILJA

Posebno poglavlje u okviru prvog dijela ovog dokumenta (vidjeti poglavlje 3.3. i 3.4) posvećeno je specifičnostima vršnjačkog nasilja među djecom koja su na institucionalnom smještaju. S tim u vezi, kreirane su specifične smjernice koje obuhvataju aktivnosti za zaštitu djece od nasilja. Smjernice je potrebno istovremeno sprovesti na četiri međusobno povezana nivoa: institucionalnom, vršnjačkom (nivo grupe), individualnom i situacionom.

Smjernice:

institucionalni nivo

Djeca i osoblje su upoznati sa vizijom, misijom, načelima i djelatnostima Doma, koje su istaknute na vidljivom mjestu i osmišljene na način da su razumljive i prijemčive za sve.

Osoblje zna svoju ulogu i odgovornosti, definisane Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti i opštim aktima Doma.

Djeca i osoblje Doma su uključeni u kreiranje **etosa Doma**⁶ baziranom na principima tolerancije, nenasilja, uzajamnog poštovanja i uvažavanja. Etos Doma je istaknut na vidljivom mjestu i osmišljen na način da je razumljiv i prijemčiv za sve.

Dom organizuje i pruža podršku **Savjetu djece i mladih**⁷ koji predstavlja glas djece o pitanjima koja se tiču njih.

Svo osoblje podstiče djecu da koriste Savjet i da se članovima ovog tijela obrate za sve prijedloge, sugestije, žalbe i pitanja koja se njih tiču.

Menadžment⁸ svojim ponašanjem i postupcima ističe i njeguje principe nenasilja i nediskriminacije.

Menadžment vodi računa o dobrobiti zaposlenih, kontinuirano pruža podršku u vidu stimulacija, pohvala, organizovanja dodatnih edukacija i programa unapređenja njihovih znanja i vještina.

Osoblje zna da je zabranjen i kažnjiv bilo koji oblik nasilja, zlostavljanja, zanemarivanja, manipulacije ili eksploatacije djece.

U Domu se redovno razmjenjuju iskustva u radu, vrednuju i ističu primjeri dobre prakse bazirani na mišljenju djece i vaspitača.

⁶ **Etos Doma** predstavlja set vrijednosti koje poštuju djeca i zaposleni, a bazirane su na međusobnom poštovanju i uvažavanju, zaštiti prava i interesa svih (posebno djece) i izgradnju kvalitetnih međusobnih odnosa.

⁷ Savjet za djecu i mlade je detaljno objašnjen na str. 43.

⁸ Termin menadžment se odnosi na menadžment JU Dječjeg doma "Mladost"

Dom u saradnji sa nadležnim institucijama organizuje kontinuiranu podršku i superviziju stručnom osoblju.

Dom organizuje programe zaštite od sindroma sagorijevanja za svo osoblje.

Osoblje radi na smanjivanju stigme i diskriminacije, kao i na zaštiti djece od svih oblika nasilja van ustanove.

Smjernice za suzbijanje vršnjačkog nasilja:

Osoblje kontinuirano šalje poruku djeci da vršnjačko nasilje nije prihvatljivo, i reaguje na svaki oblik vršnjačkog nasilja tako što ga zaustavlja.

Osoblje je upoznato sa funkcionisanjem Tima za zaštitu prava djece i Savjeta za djecu i mlade, kao i sa koracima navedenim u Protokolu/procedurama.

Dom inicira i/ili organizuje kontinuirane, specijalizovane obuke za vaspitače usmjerene na zaštitu djece od nasilja (npr. upoznavanje s pojavnim oblicima, učestalostima, uzrocima i znacima vršnjačkog nasilja, učenje, nenasilne komunikacije i empatije, kontrolom bijesa, programima za podizanje samopouzdanja, programima usmjerenim na razvoj rezilijentnosti...) na grupnom i individualnom nivou.

Smjernice:

nivo vaspitne (porodične grupe)

Na nivou grupe vaspitač sa djecom kreira grupna pravila koja su pozitivno defnisana, istaknuta na vidljivom mjestu i razumljiva za sve. Pravila se redovno revidiraju i dopunjuju.

Na nivou grupe vaspitač sa djecom, u odnosu na postavljena pravila, kreira i definiše posljedice poštovanja i kršenja zajedničkih pravila. Posljedice se redovno revidiraju i dopunjuju.

Na nivou grupe vaspitači sa djecom jednom nedjeljno sastavljaju plan aktivnosti i strukture dana, čiji je jedan od ciljeva razvoj grupne kohezivnosti/povezanosti (primjeri aktivnosti: zajedničko spremanje kolača, zajedničke sportske aktivnosti, igranje društvenih igara, vršnjačka podrška u učenju, umjetničke aktivnosti...).

Na nivou grupe vaspitači koriste u svom radu različite aktivnosti: kreativne tehnike (zajedničko slikanje, pravljenje stvari, uređivanje prostora, pjevanje...), metode „igre uloga“, radionice nenasilne komunikacije, tehnika „proslijedi dalje dobro djelo“..., kako bi razvijali međusobno povjerenje i podsticali kvalitetne međusobne odnose u i van Doma.

Na nivou grupe vaspitači jedanput nedjeljno organizuju sastanak “porodice” kako bi razgovarali o pohvalama, primjerima dobre prakse, stavovima i stvarima koje je potrebno mijenjati i rade na donošenju plana za sljedeći mjesec.

Smjernice za suzbijanje vršnjačkog nasilja:

Na nivou grupe vaspitač sa djecom kreira grupna pravila koja jasno navode da je vršnjačko nasilje nedopustivo i da prijava nasilja osoblju nije cinkarenje. Pravila se redovno revidiraju, dopunjuju i stavljaju na vidljivo mjesto. U slučaju kršenja pravila, vaspitač se poziva na unaprijed i zajednički dogovorene posljedice kršenja pravila.

Na nivou grupe vaspitači redovno otvaraju temu odnosa među vršnjacima u i van Doma u obliku grupnih i individualnih razgovora i aktivnosti.

Na nivou grupe vaspitači koriste filmove, knjige, priče, pjesme za razvijanje empatije i podsticanje djece na razmišljanje o međusobnim odnosima na relaciji odrasli-dijete, dijete-dijete, kao i posljedicama vršnjačkog i bilo kog drugog oblika nasilja.

Sva djeca upoznata su sa postojanjem, funkcionisanjem i ulogom Tima za zaštitu prava djece i Savjeta za djecu i mlade.

Smjernice:

individualni nivo

Vaspitači i stručna služba svakodnevno čine sve kako bi svakom djetetu pružili potrebnu individualnu pažnju i osigurali zadovoljenje njegovih potreba.

Dom ostvaruje saradnju sa svim institucijama i profesionalcima koji mogu pružiti neke specijalizovane tretmane za djecu.

Vaspitači i ostalo stručno osoblje kontinuirano se obučava u organizovanju programa podrške (individualne i grupne) u radu sa sa djecom koja su počinila nasilje i žrtvama.

Smjernice za suzbijanje vršnjačkog nasilja:

Vaspitači i ostalo stručno osoblje se kontinuirano obučava u metodama i tehnikama unapređenja empatije, kontrole impulsivnosti/bijesa i mijenjanja stavova kojima se podržava nasilje djece koja vrše nasilje i koriste ih u svom radu.

Vaspitači i ostalo stručno osoblje se kontinuirano obučava u metodama i osnaživanja, podizanja samopoštovanja, učenja asertivnosti djece koja su žrtve nasilja i koriste ih u svom radu.

Smjernice:*situacioni nivo*

Osoblje zajedno sa djecom kontinuirano radi na identifikovanju i lociranju mogućih mjesta, kao i doba dana kada se najčešće dešava nasilje.

Osoblje obezbjeđuje pojačan nadzor na lociranim mjestima i tokom rizičnih djelova dana.

Sva djeca su informisana o postojanju pojačanog nadzora na određenim mjestima i tokom određenog doba dana.

Osoblje se trudi da kontrola i nadzor budu što proaktivniji i suptilniji, te da se njihovo prisustvo u grupi smatra prirodnim.

TREĆI DIO

Protokol o postupanju u
slučajevima nasilja i/ili
sumnje na nasilje

O protokolu

Protokol opisuje procedure koje su zaposleni u Domu u obavezi da slijede u slučajevima u kojima se, uprkos sistemskoj implementaciji preventivnih aktivnosti opisanih u okviru dijela koji navodi opšte i specifične smjernice zaštite prava i interesa djece koja žive u Domu, dogodi nasilje nad djetetom Doma ili postoji sumnja na nasilje. Protokol objedinjuje procedure kojima se dijete štiti od svih oblika nasilja, uključujući vršnjačko nasilje (kako ono koje se događa u Domu, tako i ono koje se događa u školi ili lokalnoj zajednici) i nasilje od strane odraslih osoba prema djetetu (kako zaposlenih u Domu, tako i onih van ustanove).

Tim za zaštitu prava djece

Dom je u obavezi da formira **Tim za zaštitu prava djece**⁹ koji broji minimum 5 članova. Tim ima minimum tri stalna člana, od kojih direktor Doma uz konsultaciju sa stručnim osobljem bira dva člana Tima. Jednog člana Tima bira *Savjet za djecu i mlade*, dok se ostala dva člana biraju u odnosu na situaciju koja je prijavljena i kvaliteta odnosa zaposlenog sa djetetom. Jedan od tri stalna člana koordinira aktivnostima Tima. Tim se bira na godišnjem nivou.

Rad i funkcionisanje ovog Tima prati direktor Doma i nadležno ministarstvo.

Uloga i odgovornosti Tima: prati realizaciju smjernica za sigurno i bezbjedno okruženje u svakodnevnom funkcionisanju Doma, daje preporuke za programe i obuke kojima se unapređuje rad zaposlenih u Domu kada je u pitanju zaštita prava i interesa djece; učestvuje u praćenju reagovanja na slučajeve nasilja ili sumnje na nasilje od strane zaposlenih, vodi dokumentaciju, kreira plan mjera u registrovanim slučajevima nasilja, koordinira, prati i dokumentuje efekte preduzetih mjera, saraduje sa organom starateljstva i ostalim relevantnim institucijama: zdravstvenim, obrazovnim, policijom, tužilaštvom, ombudsmanom; izvještava direktora Doma i staratelje o preduzetim mjerama i njihovim efektima; podnosi polugodišnji izvještaj o svom radu direktoru Doma.

9 U daljem tekstu Tim.

Savjet djece i mladih

Dom je u obavezi da formira **Savjet djece i mladih**¹⁰, koji će predstavljati glas djece i mladih o pitanjima koji se njih tiču. Savjet broji 5 do 7 članova uzrasta od 12 godina na više. Savjetom koordinira član osoblja Doma, koji neposredno radi sa djecom i od povjerenja je za djecu. Uloga koordinatora je da organizuje, pruža podršku u artikulisanju zahtjeva djece i prati rad Savjeta. Koordinatora Savjeta, pri uspostavljanju Savjeta bira direktor na prijedlog stručnog osoblja, uzimajući u obzir gore navedeno. Kada se uspostavi Savjet, koordinatora biraju djeca, članovi Savjeta, na period od godinu dana. Članove ovog tijela biraju djeca na period od šest mjeseci do godinu dana. U Savjetu je bar jedan predstavnik svake vaspitne grupe djece starije od 12 godina.

Uloga i odgovornosti članova Savjeta su: informisanje i motivisanje djece da se obrate Savjetu sa bilo kojim problemom, žalbom ili prijedlogom, sastaju se jednom mjesečno, a po potrebi i češće i razgovaraju o pristiglim problemima, prijedlozima, žalbama, te predlažu mjere za njihovo rješenje, saraduju sa Timom za zaštitu djece, predlažu mjere za unapređenje svakodnevnih aktivnosti u Domu. Savjet bira predstavnika/cu koji/koja informiše Tim za zaštitu djece i mladih i menadžment Doma o usaglašenim zaključcima, preporukama i prijedlozima.

¹⁰ U daljem tekstu Savjet.

I PROCEDURA

Odgovor/intervencija osoblja na registrovano vršnjačko nasilje ili sumnju na vršnjačko nasilje

Opšte odredbe

- Svi zaposleni u Domu moraju biti upoznati sa pojavnim oblicima, učestalosti i uzrocima vršnjačkog nasilja u Domu, kao i prepoznati rane znake postojanja mogućeg zlostavljanja djeteta.
- Svi zaposleni u Domu su u obavezi da reaguju i prijave nasilje ili sumnju na nasilje.

Prijavljivanje i upućivanje

- Zaposleni koji je svjedok vršnjačkog nasilja u obavezi je da odmah reaguje tako što će prekinuti nasilje, jasno poslati poruku da takvo ponašanje nije dozvoljeno u Domu i razgovara sa djecom, umiri situaciju i uputi djecu sa kime mogu o tome da razgovaraju. Zaposleni će reći djeci da će o svemu što se desilo obavjestiti Tim koji će preduzeti dalje korake.
- U slučaju da je potrebna zdravstvena intervencija zaposleni, koji je svjedok nasilja, odmah poziva medicinskog radnika Doma koji dokumentuje povredu i u zavisnosti od težine povrede procjenjuje potrebu za daljim upućivanjem. Dokumentacija o povredi se prosljeđuje Timu.
- Ukoliko je zaposleni svjedok većeg incidenta poziva “dežurnog stručnog radnika” koji procjenjuje da li je potrebno zvati policiju, a o svim preuzetim mjerama obavještava se Tim.
- Ukoliko je dijete prijavilo nasilje zaposlenom, on naglašava djetetu da je time učinilo dobru stvar i pruža mu osjećaj sigurnosti. Zaposleni je dužan da objasni djetetu da u cilju njegove zaštite ima obavezu da svoju sumnju na nasilje ili incident nasilja koji se dogodio prijavi Timu.
- Zaposleni prijavljuje incident koji se desio ili sumnju na nasilje porodičnom vaspitaču i Timu za zaštitu prava djece i popunjava formular – “prijavu”, najkasnije u roku od 24 sata.
- Tim se sastaje u roku od 24 do 48 sati kako bi utvrdio okolnosti i činjenice, procjenjuje nivo nasilja, trajanje i analizira rizike. Za donošenje mjera mora biti minimum tri člana Tima. Uzima se u obzir da sa djetetom razgovara osoba od povjerenja, kako bi se izbjegla dodatna viktimizacija djeteta višestrukim ispitivanjima.

Mjere zaštite

- U skladu sa urađenom procjenom, Tim kreira plan mjera/aktivnosti za svu djecu učesnike/ce nasilja: žrtvu, dijete koje je vršilo nasilje, kao i za djecu koja su svjedočila nasilju.
- Plan mjera i aktivnosti prati propisane smjernice i definiše odgovornosti za sprovođenje aktivnosti (djece, vaspitača, stručne službe, uprave, ostalih) na svim nivoima zaštite: individualni, nivo vršnjačke grupe, situacioni i institucionalni. Planom se uzima u obzir potreba za uključivanjem ostalih službi: organa starateljstva, centra za mentalno zdravlje, škole, kao i programa i usluga koji su dostupni u zajednici (NVO i dr).
- Predstavnik Tima obavještava porodičnog vaspitača djece i organ starateljstva o događaju i predloženim mjerama dalje zaštite.
- Tim ima obavezu da prati efekte preduzetih mjera/aktivnosti na sedmičnom nivou, uzimajući u obzir i mišljenje djece i dokumentuje promjene.
- Ukoliko ne dođe do željenog efekta, Tim revidira plan mjera/aktivnosti, čiju realizaciju prati na sedmičnom nivou.

Praćenje

- Dokumentacija Tima (zapisnici, službene bilješke i sl) se čuva u skladu sa Zakonom o zaštiti podataka ličnosti, a u skladu sa Zakonom može se dostaviti na uvid i drugim nadležnim tijelima.
- Za praćenje rada Tima u okviru navedene procedure odgovoran je menadžment Doma.
- Jedanput mjesečno se održavaju sastanci stalnih članova Tima čiji je cilj praćenje urađenog po pitanju prevencije nasilja u proteklih mjesec dana i kako unaprijediti svakodnevni rad u odnosu na dešavanja u proteklom periodu.

Nepostupanje po Protokolu

- Ukoliko zaposleni sumnja na nasilje ili je svjedočio nasilju među vršnjacima, a isto nije prijavio ili postupio po Protokolu, podliježe disciplinskoj odgovornosti u skladu sa pozitivnim zakonskim propisima, etičkim kodeksom i opštim aktima Doma.

II PROCEDURA

Na koji način djeca mogu prijaviti nasilje ili sumnju na nasilje

Opšte odredbe

- Osoblje edukuje djecu o oblicima nasilja, zaštiti od nasilja i mehanizmima koji su obezbjeđeni unutar i van Doma u vezi sa zaštitom od nasilja.
- Osoblje kroz razgovore sa djecom, radionice, vidljive i razumljive edukativne materijale informiše, ohrabruje i osnažuje djecu da prijave nasilje počinjeno od bilo koga – djece u Domu ili izvan njega, kao i odraslih u Domu ili izvan njega.

Prijavljivanje i upućivanje

- Djeca znaju da mogu prijaviti nasilje i/ili sumnju na nasilje bilo kom zaposlenom u Domu u kog imaju povjerenje, članu Savjeta, članu Tima, svom staratelju, roditelju ili srodniku.
- Djeca znaju da će njihove izjave biti uzete u obzir i da će svi postupci biti usmjereni na to da budu zaštićeni od negativnih posljedica u vezi sa njihovim prijavljivanjem.
- Djeca znaju ko su stalni članovi Tima, njihovu ulogu i odgovornosti Tima.
- Tim utvrđuje činjenice u vezi sa prijavljenim nasiljem tako da se ne ugrozi interes djeteta.
- Tim kreira mjere/aktivnosti usmjerene na zaštitu prava i interesa djeteta, u odnosu na relaciju prijavljenog nasilja: vršnjačko nasilje (u ili van Doma) ili nasilje na relaciji odrasli-dijete (u ili van Doma), oblike nasilja i intenzitet.
- Tim određuje osobu u koju dijete ima povjerenje ili koju dijete navede kao blisku osobu od povjerenja, a koja će svakodnevno pratiti situaciju i razgovarati sa djetetom, kako bi se utvrdila djelotvornost mjera i promjena situacije.
- Ukoliko dijete i dalje trpi nasilje ili nije zadovoljno preduzetim mjerama, pružaju mu se informacije o dostupnim daljim instancama i stručnim radnicima kojima se može obratiti: organu starateljstva, školi, policiji, dječjoj SOS liniji (kada bude uspostavljena), ombudsmanu.

III PROCEDURA

Odgovor/intervencija u slučaju sumnje na nasilje ili nasilje ili zlouptrbe djece od strane osoblja

- Svi zaposleni su upoznati da neprijavlivanje nasilja i/ili sumnje na nasilje predstavlja kršenje radne obaveze i podliježe disciplinskoj odgovornosti u skladu sa pozitivnim zakonskim propisima, etičkim kodeksom i opštim aktima Doma.
- Svi zaposleni u Domu koji imaju saznanje ili sumnju na nasilje, zlostavljanje, zanemarivanje ili na bilo koji oblik manipulacije djecom ili zlouptrbe djece od strane zaposlenih, u obavezi su da to i prijave.
- Svi zaposleni razumiju da je oslanjanje na “vršnjačku hijerarhiju i moć” i/ili podsticanje iste, uskraćivanje informacija ili govorenje neistina o djetetu i njegovom ponašanju, takođe, vid nasilja nad djecom i imaju obavezu da reaguju i to prijave Timu.
- Sva djeca su upoznata da prepoznaju određene oblike nasilja i znaju da mogu da prijave nasilje zaposlenog članu Tima, porodičnom vaspitaču ili članu Savjeta.
- Tim razmatra dostigle prijave, utvrđuje činjenice i okolnosti, procjenjuje rizike, predlaže dalje mjere, dokumentuje ih u vidu zapisnika i o svemu informiše direktora Doma.
- Direktor preduzima dalje mjere i postupa u skladu sa prijedlogom Tima i pozitivnim zakonskim propisima, etičkim kodeksom i opštim aktima Doma.
- Direktor obavještava Tim o preduzetim mjerama.

IV PROCEDURA

Odgovor/intervencija u slučaju sumnje na nasilje ili nasilje ili zloupotrebe djece od strane drugih odraslih lica izvan institucije

- Sva djeca znaju da prepoznaju nasilje i ohrabruju se da prijave nasilje bilo kom zaposlenom ukoliko nasilje dolazi od drugih lica koja nisu u Domu.
- Djeca znaju da se svi zaposleni brinu o njihovoj zaštiti unutar i van Doma.
- Svi zaposleni u Domu koji imaju saznanje ili sumnju na nasilje, bilo koji oblik manipulacije djecom ili zloupotrebe djece od strane odraslih osoba van doma, imaju obavezu da to propisanim formularom prijave Timu za zaštitu djece.
- Tim razmatra dostigle prijave, utvrđuje činjenice i okolnosti, procjenjuje rizike, dokumentuje ih i upoznaje direktora o pristigloj prijavi i preduzimanju daljih mjera u skladu sa pozitivnim zakonskim propisima.

Aneks 1

PRIJAVA NASILJA ILI SUMNJE NA NASILJE NAD I MEĐU DJECOM
– za osoblje Doma –

Datum događaja: _____

Učesnici/e u događaju:

Opis događaja (mjesto, vrijeme, kontekst):

Preduzete mjere:

Potpis podnosioca prijave: _____

Datum prijave: _____

Potpis člana/ice Tima kome je predata prijava:

Aneks 2

PRIJAVA NASILJA ILI SUMNJE NA NASILJE NAD I MEĐU DJECOM
– za djecu –

Gdje se desilo i kada:

Napiši svojim rječima šta se desilo:

Ukoliko znaš ko je učestvovao, napiši:

Datum kada si napisao/la prijavu: _____

Ovdje neka se potpiše osoba kome si predao/la prijavu: _____

Aneks 3

FORMULARI PLANA ZA DALJE POSTUPANJE U OKVIRU USTANOVE SA DJECOM KOJA SU POČINITELJI VRŠNJAČKOG NASILJA I DJECOM KOJA SU ŽRTVE VRŠNJAČKOG NASILJA

I Plan aktivnosti za dijete koje je počinilo nasilje

Plan aktivnosti za _____
(ime i prezime djeteta)

S obzirom na vrstu počinjenog nasilja, lične karakteristike djeteta i okolnosti u kojima je dijete (po)činilo nasilje prema drugoj djeci, predlažemo sljedeće mjere:

1. Individualne mjere

Ciljevi	Mjere	Osoba odgovorna za realizovanje aktivnosti	Trajanje	Indikatori uspješnosti

2. Mjere na nivou vaspitne grupe

Ciljevi	Mjere	Osoba odgovorna za realizovanje aktivnosti	Trajanje	Indikatori uspješnosti

Napomena: Neke od mogućih mjera za rad na individualnom nivou su npr: unapređenje empatije, promjena stavova u odnosu na vršnjačko nasilje, kontrola bijesa, nadoknada "štete" žrtvi... Neke od mogućih mjera za rad na grupnom nivou su npr: razgovor o posljedicama vršnjačkog nasilja, revidiranje grupnih pravila i njihovih posljedica, zajedničke kreativne i sportske aktivnosti na nivou grupe...

Datum _____

Potpis članova Tima:

I Plan aktivnosti za žrtvu

Plan aktivnosti za _____
(ime i prezime djeteta)

S obzirom na vrstu počinjenog nasilja, lične karakteristike djeteta i okolnosti u kojima je dijete bilo izloženo vršnjačkom nasilju, Tim za zaštitu prava djece predlaže sljedeće mjere:

1. Individualne mjere

Ciljevi	Mjere	Osoba odgovorna za realizovanje aktivnosti	Trajanje	Indikatori uspješnosti

2. Grupne mjere

Ciljevi	Mjere	Osoba odgovorna za realizovanje aktivnosti	Trajanje	Indikatori uspješnosti

Napomena: Neke od mogućih mjera za rad na individualnom nivou su npr: unapređenje samopoštovanja, trening asertivnosti, promjena stavova... Neke od mogućih mjera za rad na grupnom nivou su npr: razgovor o posljedicama vršnjačkog nasilja, revidiranje grupnih pravila i njihovih posljedica, zajedničke kreativne i sportske aktivnosti na nivou grupe...

Datum _____

Potpis članova Tima:

LITERATURA:

- Barter C, Renold E, Berridge D, Cawson P, "Peer Violence in Children's Residential Care", Palgrave Macmillan, New York, 2004.
- Barter C, "Young people in care talk about peer violence", *Scottish Journal of Residential Child Care*, 2 (2): 39-51, 2003.
- Biehal N, Cusworth L, Wade J, Clarke S, "Keeping children safe: allegations concerning the abuse or neglect of children in care - Final report", NSPCC's Impact and Evidence series, University of York, 2014.
- Berridge D, Biehal N, Henry L, "Living in Children's residential homes", DFE, 2010.
- Bowlby J, *A Secure Base: Parent-Child Attachment and Healthy Human Development*. Tavistock professional book. London: Routledge, 1988.
- Clough R, Bullock R, Ward A, *What Works in Residential ChildCare: A Review of the Research Evidence and the Practical Considerations*, London: National Children's Bureau, 2006.
- Davidson J. C, "Residential care for children and young people: priority areas for change", *Child Abuse Review*, 19, str. 405–422, 2010.
- Đukanović B, Savić M, Sovilj S, Ilić S., "Transformacija dječjeg doma "Mladost", Ministarstvo rada i socijalnog staranja (www.mrs.gov.me), 2015.
- Hendry E, Rahilly T, "Promoting the Wellbeing of Children in Care: Messages from Research", NSPCC, 2014.
- Eurochild working paper, *Deinstitutionalisation and quality alternative care for children in Europe - Lessons learned and the way forward*, Eurochild, 2012.
- Felitti J. V, "The Origins of Addiction: Evidence from the Adverse Childhood Experiences Study", Department of Preventive Medicine, USA, 2004.
- Felitti V. J. i saradnici, "Relationship of Childhood Abuse and Household Dysfunction to Many of the Leading Causes of Death in Adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study, *American Journal of Preventive Medicine*, Volume 14, Issue 4, str. 245–258, 1998.
- Kovačević I, Vujović I, "Napuštanje institucionalnog smještaja: analiza politika, instiucionalnog okvira i praksi", NVO Juventas uz podršku UNICEFa, neobjavljeno, 2015.
- Krkeljić Lj. (ured), "Priručnik – Škola bez nasilja – ka sigurnom i podsticajnom okruženju za djecu", Ministarstvo prosvjete Crne Gore i UNICEF, 2014.
- Sekol, I. i Maurović, I. (u pripremi). *Siguran dom - Strategija suzbijanja vršnjačkog zlostavljanja u domskom okruženju: Priručnik za stručnjake*, Hrvatska.

- Milanović M. i saradnici, "Analiza reforme sistema dječje zaštite u Crnoj Gori iz perspektive korisnika u periodu 2010–2015. godine", IDEAS uz podršku UNICEF-a, neobjavljen dokument, 2016.
- Milić T, Novović R, Grdinić S, Raščanin I, "Podjela odgovornosti i postupanje u cilju prevencije i u slučajevima pojave nasilja – uputstvo školama", Ministarstvo prosvjete Crne Gore, 2015.
- Minimum Standards for Children's Home, Department of Health, Social Services and Public Safety, Northern Ireland, 2014.
- Olweus D, *Aggression in schools: Bullies and whipping boys*. Washington, DC: Hemisphere, 1978.
- Phyllis J, *Literature Review – The needs of youth transitioning from protective care, and best practice approaches to improve outcome*. General Child and Family Services Authority, 2012.
- Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje, Sl. glasnik RS, br. 30/201.
- *Reporting of Child Protection and Child Abuse: Handbook and Protocols for Manitoba Service Providers*, PACCA (Provincial Advisory Committee on Child Abuse) i Manitob, 2013.
- *Securing Children's Rights, "A guide for professionals, working with children in alternative care"*, SOS Children Villages International, Council of Europe, 2013.
- Sekol I. (2012). Prema sveobuhvatnoj strategiji suzbijanja vršnjačkog nasilja u institucionalnom tretmanu djece i mladih. U: Vladović, S. (ur): *Zaštita prava i interesa djece s problemima u ponašanju*. Zbornik priopćenja sa stručnih skupova pravobraniteljice za djecu. Zagreb: Pravobraniteljica za djecu, 145- 159
- Sekol I., *Peer violence in adolescent residential care: A qualitative examination of contextual and peer factors*. *Children and Youth Services Review*, 35,12, 1901-1912, 2013
- Sekol I, Farrington P. D, *The nature and prevalence of bullying among boys and girls in Croatian care institutions: A descriptive analysis of children's homes and correctional homes*. *Kriminologija i socijalna integracija*, 17, 2, 15-34, 2009.
- Sekol I, Farrington D. P, *The overlap between bullying and victimization in adolescent Residential care: Are bully/victims a special category?* *Children and Youth Services Review*, 32, 12, 1758–1769, 2010.
- Sekol I, Farrington D. P, *The reliability and validity of self, peer and staff reports of bullying and victimisation in correctional and care institutions*. *Psychology, Crime and Law*, 19, 4329-344, 2013.
- Sekol I, Farrington D. P, *Psychological and background correlates of bullying in adolescent residential care*. *Journal of Social Work*, 16, 4: 429-45, 2016a.
- Sekol I, Farrington D. P, *Personal characteristics of bullying victims in residential care for youth*. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, 8, 2: 99 – 113, 2016b.

- Sekol I., "Bullying in adolescent residential care: The influence of the physical and social residential care environment". *Child and Youth Care Forum*, 45,3: 409–43, 2016c
- Stein M. "Quality Matters in Children's Services: Messages from research", Jessica Kingsley Publishers, London and Philadelphia Mes, 2009.
- Sushma B, Padmaja G, Agarwal S, "Well-Being, Psychosocial Problems and Social Interaction Anxiety in Children", *The International Journal of Indian Psychology*, 2016.
- Vanderwert i saradnici, "Normalization of EEG after foster care: A 12-year follow-up of the Bucharest Early Intervention Project," *Developmental Cognitive Neuroscience* 17: 68–75, 2016.
- Tweddle A, „Youth leaving care – how do they fare?“, U V. Mann-Feder (Ed), *transition of Eviction: Youth Exiting Care for Independent Living*. Special issue of *New direction for youth development*, 113, 15-31, 2005.
- UN Smjernice za alternativno staranje o djeci , rezolucija usvojena od strane Generalne skupštine UN-a, 2010.

